

Két fia, István és Pál 1614-ben megosztotta az apai örökséget, Pál kapta az erdélyi örökséget. A Pál korai halála miatt fia, (II.) István érdekeit előbb gyámjai képviselik, majd nagykorúsága után ő maga. Tőle pedig Pál nevű fia örökölte a hadadi uradalmat. Voltak a családon belül birtokviták, és perek is, de a lengyelországi és hadadi birtokok megosztásáról szóló egyezséget többször is megújították. A családnak voltak még kisebb birtokai a fejedelemség területén, melyeket ugyancsak a Báthory családból való fejedelmek alatt kaptak, de ezek a hadadi birtokhoz képest nem voltak sem számottevőek, sem pedig tartósak.

Fejér Tamás (*A Wesselényi család iratóröksége és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára*) mint a dolgozat címe is mutatja a Wesselényiek iratórökségéről számol be. Az erdélyi arisztokrata családok levéltárainak és iratainak kalandos sorsa a Wesselényi család anyagát sem kerülte el, de ennek ellenére a legnagyobbak mondható írott anyag maradt meg a Wesselényiek nyomán. Ennek legnagyobb része 1896-ban került báró Wesselényi Miklós jóvoltából az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében működő kolozsvári székhelyű Erdélyi

Nemzeti Múzeum Levéltárába. Az EME 1950-es felszámolása után a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárhoz került az iratanyag, majd innen az Állami Levéltárhoz. Ebből az anyagból egy kisebb középkori állomány átkerült a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratárába. A családi levéltár kisebb töredékei: a drági, a hadadi és a kolozsvári, valamint Kolozsváron a Református Kollégium levéltári anyagába keveredett családi iratok ugyancsak az Állami Levéltár kolozsvári fiókjánál találhatóak. A szerzőt idézve: „...megállapíthatjuk, hogy a Wesselényi család iratórökségének sem sikerült elkerülni az erdélyi családi levéltárak tipikusnak mondható hányattott sorsát... Ennek ellenére mind méreteit, mind forrásértékét tekintve az erdélyi régiség egyik legjelentősebb iratórökségének tekinthető.”

A kötet érdekes és hasznos olvasmány a szakemberek, de az érdeklődő olvasó számára is. Jó lenne, ha egyszer kézbe vehetnénk a kötetnek az újkorra vonatkozó folytatását, hisz a Szilágyság és a Wesselényi család kapcsolata a 18–19. században volt igazán meghatározó.

László László

Szövegbe zárt normaszegők

Jörg Rogge (szerk.): *Recounting Deviance. Forms and Practices of Presenting Divergent Behaviour in the Late Middle Ages and Early Modern Period. [transcript]*, Bielefeld 2016. (Mainz Historical Cultural Sciences, vol. 34) 208 old.

„Deviáns az, amit mások annak neveznek” – idézi Jörg Rogge bevezetőjében Howard S. Becker híres meghatározását, s e gondolat köré szerveződnek a kötetben található tanulmányok is. A [transcript] kiadó kultúrtörténeti sorozatában (Mainzer Historische Kulturwissenschaften) angol nyelven napvilágot látott kötet célja a klasszikus forrásközpontú kutatásoknak az újszerű módszerekkel és elméletekkel való ötvözése. A német és olasz történészek által jegyzett szövegek egy

2015-ös műhelyvita során elhangzott előadások bővített változatai. A szerzők krónikákban, útleírásokban, törvénykezési és inkvizíciós jegyzőkönyvekben fellelhető leírások alapján értekeznek a 15–18. századi nyugat-európai devianciáról, ennek társadalmi képzeteiről. A bevezető tanulmány kivételével mind a hét szöveg nagy mennyiségű, főként kiadatlan forrást dolgoz fel. Jörg Rogge indító gondolatai pedig (*Recounting Deviance. Forms and practices of presenting divergent behaviour in the*

Late Middle Ages and Early Modern Period – An Introduction) tökéletes keretet biztosítanak ezek számára, akár azt is mondhatnánk, hogy egyfajta olvasói kulcsot kínálnak fel. A rendkívüli elméleti tájékozottságról tanúskodó bevezetőből egyértelművé válik, hogy a nyelviség nem kísérő, hanem meghatározó eleme Rogge (és körének) devianciáról vallott nézeteinek. Az általa vázolt normaszegő a fennmaradt szövegek rabja, pontosabban a szövegeket jegyző szerzők és az illető kor kulturális és társadalmi kontextusának szüleménye. Rogge szerint ugyanis a ránk örökített narratívák többet mondanak el azokról, akik lejegyzik a normaszegést, mint azokról, akik elkövetik azt. S ez a narratív tudatosság jellemzi majd a kötet további tanulmányait is.

Regina Schäfer Ingelheim 14–16. századi törvénykezési jegyzőkönyveit dolgozta fel (*Talking about deviance? Insult and humiliation in the Ingelheim Court Records*), jogtörténeti megközelítése középpontjában pedig a sértés, rágalom és megalázás áll. A teljesen klasszikus hangvételű írás kiter azonban néhány módszertani kérdésre is, illetve vázolja a szakterület (főként német jogtörténeti munkák) jelenlegi haladási irányait. Schäfer nem bonyolódik bele semmiféle erőltetett elméletbe, módszeresen tárgyalja az ingelheimi törvényszék elé került sérelmi ügyeket, a rágalom és erőszak közötti kapcsolatot, illetve ezek helyrajzi leképződését.

Két tanulmány angol elbeszélő forrásokat dolgoz fel. Judith Mengler szövege a crowlandi krónikák folytatóiról értekezik (*The Presentation of Deviant Behaviour in the Crowland Chronicle Continuations*). Olvasata szerint az elbeszélő források között leginkább pártatlannak vélt krónika sem több, mint szerzőjének szubjektív válogatása, az anonimitás mögött ugyanis ott rejtőznek az írók előítéletei, preferenciái. Így fordulhat elő az, hogy a kolostori életről szóló krónika egyik folytatója a Crowlandot közvetlenül érintő adatok mellett főként politikátörténeti perspektívából szemlél, s az ezzel kapcsolatos normaszegéseket örökíti meg, míg a másik szerző már a vallási deviancia iránt fogékony, ezért ebben a tárgykörben találja meg

a legtöbb emlékezésre méltó eseményt. Ez utóbbihoz kapcsolódik Sebastian Becker tanulmánya is (*“Miscellaneous remarks”. Recounting deviance in Early Modern travel accounts*), szövegének központi témája tudniillik a vallási deviancia, pontosabban a katolicizmus mint deviancia. A tanulmány az erdélyi kutatók számára is tanulságos lehet, a brit utazók társadalmi és vallási tapasztalatai ugyanis kísértetiesen hasonlítanak a protestáns erdélyi utazók leírásaira. A katolikus országokban szerzett élmények úgy az angol, mint az erdélyi utazóknál ugyanazon központi motívumok köré csoportosulnak, mint például a babonás hívők, a tájékozatlan klérus, a neveléses rituálék, a kijátszott bőjt stb. Ezekkel a felszínes keresztényekkel szemben határozza meg magát a racionális, tájékozott protestáns és nem utolsósorban brit utazó, a szerző szerint ugyanis az angolok számára a 17–18. században az utazás a protestáns identitás feltárásának és megalkotásának eszköze volt. Ezért az utazás irodalmi végtérmekek elemzésekor az irodalmi nyilvánosságot is figyelembe kell venni. Becker egyrészt arra keresi a választ, hogy az addig nyomtatásban megjelent útleírások milyen mértékben befolyásolták az utazók katolikus országokról alkotott véleményét, másrészt pedig arra, hogy miként határozták meg a protestáns olvasók elvárásai a lejegyzetteket.

A kötet további tanulmányai inkvizíciós jegyzőkönyvek alapján íródtak. Luca Vettore az istenkáromlást vizsgálja a velencei levéltár 17. századi anyaga alapján (*Blasphemy on Trial. Splinters of deviant recounts from 17th century Venice*). Mivel ez a kötet legterjedelmesebb elemzése, tetemes rész jutott a szakirodalom, terminológia és módszertani kétélyek ismertetésére is. Vettore úgy véli, hogy a verbális devianciának egyfajta identitásteremtő funkciója volt, pontosabban egy bizonyos szubkultúra szerves részét képezte. A középkorban az egyházra irányuló sértések vagy a nemiségről és testiségről való nyílt beszéd valamilyen szinten elfogadott normaszegésnek bizonyultak, s felemészthettek még mielőtt bűncelekménnyé fejlődhetek volna – mi több,

bizonyos társadalmi körökben a szocializáció elfogadott formái voltak. A 16. századtól azonban megnő a büntetett esetek száma, a jogi irodalom is egyre többet foglalkozik az istenkáromlással, vagyis megváltozik a társadalom, pontosabban az elitnek e kérdéshez való viszonyulása. Vettore ugyanis ebben a hatalmi (elit- és szubkultúra) viszonyrendszerben értelmezi forrásait. A tanulmány második része a szócsaták helyszíneiről, a vétség súlyosságát meghatározó kontextusokról s az ezek köré épített védekezési stratégiákról szólna, amennyiben a szerző képes lenne a fikció és valóság között feszülő ellentétől elszakadni s szereplőit a sok bizonytalanságból kiemelni.

Sokkal szemléletesebben sikerült ez a három nőtörténettel foglalkozó írásban. Monika Frohnapfel-Leis spanyol inkvizíciós jegyzőkönyvek segítségével szemlélteti a 17. századi nők (nem egészen) mindennapi kihívásait (*An enchantress, a saint and a prophetess. How religious deviance is described in Spanish Inquisition trials*). Három alfejezeten keresztül kísérhetjük figyelemmel a környezetük által megbélyegzett asszonyokat. Először a varázslóasszony képe rajzolódik ki, majd a tökéletesség ideálját szem előtt tartó kolostoralapító és „szent életű” nőket ismerhetjük meg. A képet végül a Richard L. Kagan által is elemzett (Richard L. Kagan: *Lucrecia's dreams. Politics and Prophecy in Sixteenth-Century Spain*. Berkley 1990.) álomfejtők és jövőmondók egészítik ki. Frohnapfel-Leis szerint ezek a nők azáltal váltak normaszegőkké, hogy átlépték a számukra társadalmilag, vallásilag és politikailag engedélyezett határokat, mivel túl nagy befolyásra tettek szert. Ugyancsak hasonló megvilágításban jelennek meg Giulia Morosini tanulmányában a 16–17. századi velencei kurtizánok is (“...*fossimo presi per incantamento*”. *Witchcraft and love deviances in the trials of Venice's Santo Uffizio in the XVII century*). Az évszázadokon át szerelmi mágiával foglalkozó, tudásukat tapasztalati úton átörökítő nők mindaddig kedvelt és keresett szolgáltatói voltak a velencei társadalomnak, míg egy-egy gazdagabb férfi

nem bonyolódott bele túlságosan a látogatásukba. A tanulmány érdekessége, hogy nem a prostitúció mint deviancia, hanem a mágia mint deviancia áll középpontjába, ezáltal azt sejtetve, hogy az előbbi tolerált volt, s csupán akkor vált zavaróvá, amikor gazdasági (öröklés) vagy társadalmi (házasság) következményei lettek. A boszorkányság vádjával bíróság elé állított nők ugyanazokba a csapdába estek, mint társaik Európa-szerte: rendbontók voltak, visszaéltek rossz hírnevükkel, és gyakorta fenyegetőztek vélt vagy valós mágikus tudásukkal. A két előző gender tematikájú tanulmányt érdekes módon egészíti ki Federico Barbierato egyházi jegyzőkönyvek alapján megrajzolt tévelygő nő képe (*Representations of Deviance. Inquisitorial Practices and Feminine Divergence in Venice between the 17th and 18th centuries*). A tanulmány a már saját forrásainkból is jól ismert női bűncselekményekre vonatkozó kettősséget domborítja ki. Mégpedig azt, hogy a kor (férfiszempontú) értelmezése szerint a nők természetüknél fogva hajlandóbbak bűnbe esni, ezért a hatóságok elnézőbbek velük szemben. Értelmi képességeiket illetően a gyermekek és félkegyelműek mellett sorakoznak, ezért a normától való eltávolodásuk, egyházi kérdésekben való állásfoglalásuk semmiképp sem önálló gondolkodás eredménye, hanem egy külső befolyásé. Az enyhítő körülményt jelentő együgyű és műveletlen nő kártyáját pedig sikerrel játszották ki mind a Barbierato által bemutatott nők, mind az előző két tanulmányban szereplő szent életű nők vagy boszorkánysággal vádolt prostituáltak.

Mindent összevetve egy erdélyi kutató számára nyilvánvalóan nem elsősorban az adatok vagy analógiák végett lehet ez a kötet érdekes, hanem arra szolgálhatna pozitív példával, hogy hogyan lehet klasszikus forrásokat újabb szempontok szerint elemezni. A szövegek végtelen nyitottsága (K. Jenkins) ugyanis, legyen szó kiadott vagy kiadatlan forrásokról, lehetővé teszi azt, hogy állandóan újraolvassuk a múltat.

Fehér Andrea